

Opponensi vélemény Krekó Péter „Manufacturing Ignorance – Conspiracy Theories, Pseudoscience, and Epistemic Relativism in Hungary and Beyond” c. akadémiai doktori disszertációjáról

A dolgozat több mint tíz év szisztematikusan építkező munkájáról ad izgalmas, változatos, gondolatébresztő körképet. Krekó Péter kutatásai közül azokat a munkákat mutatja be, amelyek az összeesküvés-elméletekkel és áltudományos nézetekkel való egyetértéssel, illetve a hamis hírek felismerésével kapcsolatosak. A dolgozat egészéből kirajzolódik a jelenségek multifaktoriális természete: történelmi-politikai, társadalmi, érzelmi-motivációs és kognitív tényezők szorosan összefonódnak bennük. A témában publikált nemzetközi cikkei közül a szerző számosra csak összefoglaló módon hivatkozik, más tanulmányokat részletgazdagabban mutat be. E tanulmányok mögött nagymintás vizsgálatok adatgyűjtései állnak, egy összehangolt kutatócsoport munkája, amelyben a szerző saját kutatói hozzájárulása következetesen és jól azonosítható. A számomra meggyőzően alátámasztott új tudományos eredményeit a bírálatomban vastag szedéssel emeltem ki. A Krekó Péter által a dolgozata téziseinek tekintett állításokat kiskapitális betűvel szedtem és behúzással szürke mezőben emeltem ki. A kiskapitális állítás tartalma a megelőző bekezdésekre utal vissza. Összevetve a két kiemelést, nincs olyan tézise a pályazónak, amit a bíráló ne látna alátámasztottnak.

A bevezető fejezet a problématerképet vázolja fel, amelyen elhelyezi a legfontosabb fogalmakat, így **az összeesküvés-elméletet, az áltudományos nézeteket és a tényrelativizmust. E jelenségeket kollektív motivált kognícióként mutatja be: egyrészt társadalmi jelenségekként, másrészt az egyén szintjén érzelmi, kognitív és identitás-releváns háttérrel tulajdonít nekik.** Rámutat arra is, hogy Magyarország a 2010-es évek derekától kezdve mintegy tíz éven keresztül – ami egybeesik a disszertációban bemutatott vizsgálatok adatgyűjtési időszakával – különösen alkalmas terepet jelentett a jelenségek összefüggésrendszerének vizsgálatára. Az összeesküvés-elméletek és az áltudományos nézetek elfogadására való hajlandóság három fő okaként a csoportalapú torzítást, a kognitív lustaságot és a szociokulturális tényezőket mutatja be. Funkciójukat tekintve egyrészt a saját csoport védelmét, a pozitív sajátcsoport-értékelést, valamint a csoport aspirációinak és cselekedeteinek igazolását szolgálhatják, másrészt egyéni szinten a feszültségoldás és az információszervezés funkcióját tölthetik be. Az egységes magyarázó keretbe foglalás szükségességét jól alátámasztja, hogy olyan, első látásra függetlennek tűnő tematikákban, mint a pandémia és az orosz–ukrán háború, összefüggést mutat az áltudományos nézetekkel, az összeesküvés-elméletekkel és a hamis hírekkel való egyetértés. A dolgozat első felében, így ebben a fejezetben is, a szerző saját munkáira többnyire tömören, nem részleteikben hivatkozik. Így például a Krekó (2014) tanulmányra, amely az EU-ellenesség és az összeesküvés-elméletekben való hit összefüggését vizsgálta; a szerző ezt az összeesküvés-elméletek hierarchiát megkérdőjelező funkciójának példaként említi. Az empirikus részletek bemutatása a dolgozat 3., 4., 5. és 6. fejezetének sajátja.

Tézis Krekó P_1: AZ ÖSSZEESKÜVÉS-ELMÉLETEK, AZ ÁLHÍREK ÉS AZ ÁLTUDOMÁNYOS NÉZETEK KOLLEKTÍV, MOTIVÁLT GONDOLKODÁS EREDMÉNYEI, AMELYEK TÁRSAS ÉS POLITIKAI MOTIVÁCIÓKAT IS TÜKRÖZNEK.

A második fejezet az összeesküvés-hiedelmek egy, a pszichológusok számára talán kevésbé ismert vonatkozására, a geopolitikai kontextus jelentőségére mutat rá, helyenként a történeti-politikai háttér igen részletes elemzésével. Legyen egy összeesküvés-hiedelem akár politikai természetű, akár az egészségüggyel kapcsolatos, a közép-európai – egyben posztoszocialista – országokban a téves hiedelmekkel való egyetértés jóval magasabb, mint például az északi országokban, függetlenül attól, hogy azok posztoszocialista múlttal rendelkeznek-e (Észtország, Litvánia, Finnország). Nagyon elgondolkodtató és egyben meggyőző, ahogyan a szerző **a közép-európai országokban, így Magyarországon is elterjedt összeesküvés-elméletekben és áltudományos nézetekben való hitet a szövevényes és folyamatosan változó nagyhatalmi érdekek kereszttüzeiben való létezés következményeként értelmezi.** E megközelítés szerint mindaz, ami a mainstream nézetekhez kapcsolódik, egyben gyanússá is válhat.

Tézis_Krekó_P_2: AZ ÖSSZEESKÜVÉS-ELMÉLETEKRE NAGYBAN HATNAK A KULTURÁLIS ÉS POLITIKAI TÉNYEZŐK.

A harmadik fejezetben a pandémiához, illetve az orosz–ukrán háborúhoz kapcsolódó hiedelmek empirikus vizsgálatai kerülnek az elemzés fókuszába. A magyarországi természettudományos műveltség kedvezőtlen állapotának, illetve az elmúlt tíz évben érzékelhető hanyatlásának illusztrálásában a PISA-felmérések eredményei és azok értelmezése számomra túlhangsúlyozottnak és aránytévésztettnak tűnik. Magyarország e felmérésekben az OECD-átlag körüli teljesítményt nyújt, miközben kétségtelenül számos európai ország eredménye jobb. A hanyatlás értelmezése tekintetében ugyanakkor a kép árnyaltabb: bár a magyar matematikaeredmény hosszabb távon kedvezőtlen tendenciát mutat, a 2022-es PISA-eredmények alapján a természettudományos teljesítmény nem mutat ilyen egyértelmű romlást, és a 2018–2022 közötti változások több tekintetben a nemzetközi trendekbe illeszkednek. Az oktatáskutatók szerint a legnagyobb probléma nem az összességében elért teljesítményszint, hanem az, hogy a magyar gyermekek teljesítménye az átlagosnál erősebben függ a családi háttértől. A 15 éves fiatalokkal végzett kutatások eredményeinek néhány évvel korábbi eredményekkel való összevetése önmagában sem feltétlenül alkalmas annak a felvetésnek az alátámasztására, hogy a magyarországi oktatás színvonalának csökkenése is szerepet játszhat a Coviddal kapcsolatos téves információkkal való egyetértésben, hiszen az összeesküvés-elméletekkel kapcsolatos kutatások reprezentatív mintáiba különböző életkorú és különböző kohorszokba tartozó személyek kerülnek. A szemléltetésképpen kiválasztott item pedig, amely az antibiotikumok vírusokkal szembeni hatékonyságába vetett meggyőződést vizsgálja, noha a pandémia szempontjából releváns, legalább annyira tükrözheti az orvos–beteg kapcsolatban kialakult elvárásokat és szokásokat, mint a természettudományos tájékozottságot.

A magyarországi Covid miatti halálozás kapcsán közölt ijesztő tények nyilvánvalóan az oltásellenesség veszélyességének nyomatékosítását szolgálják, a közölt tények azonban leegyszerűsítettek. Mint emlékszünk rá, a Coviddal összefüggő halálesetek elszámolásának protokollja nem volt egységes az egyes országokban, így a Covid-járvány által okozott halálozási többlet nemzetközi összevetésére az összhála-lozás többletét mérő statisztika alkalmasabb mutatónak tekinthető. A *Lancet Regional Health – Europe* folyóiratban közölt elemzés szerint az Európai Unió országai közül a 2020 és 2023 közötti, életkor-standardizált többlethalálozási ráta Magyarországon 11,01/10 000 fő volt, és ennél nyolc országban volt

magasabb: Bulgáriában, Litvániában, Szlovákiában, Lettországbán, Lengyelországban, Csehországban, Észtországban és Horvátországban. (Pizzato, M., Gerli, A. G., La Vecchia, C., & Alicandro, G. (2024). Impact of COVID-19 on total excess mortality and geographic disparities in Europe, 2020–2023: a spatio-temporal analysis. *The Lancet Regional Health – Europe*, 44, 100996.) A kedvezőtlen magyarországi eredmény mögött a nyugat-európai országokénál rosszabb kiindulási egészségi állapot mellett olyan társadalmi és gazdasági tényezők is állhatnak, amelyekre maga a tanulmány is felhívja a figyelmet. A szerzők ugyanakkor azt is kimutatják, hogy a 2021, illetve 2022 végére elért magasabb teljes oltottság alacsonyabb többlethalálozással mutatott statisztikai összefüggést.

E fejezet 3.3.1. szakaszában érkezőnk el a dolgozatban részletesebben bemutatott empirikus vizsgálatokhoz. Ezek egyike kilenc európai ország ESS-adatain elemzi a Covid-dal kapcsolatos összeesküvés-elméletek elfogadását bejósoló tényezőket. Egy ponton azonban az eredeti tanulmány ismerete nélkül a dolgozat szövege nehezen értelmezhető. A Covid-individualizmus és az összeesküvés-elméletek elfogadása közötti pozitív összefüggés értelmezése csak az eredeti tanulmány alapján válik világossá: azok, akik fontosabbnak tartották a gazdaság működtetését az emberek egészségének védelménél, inkább egyetértettek azzal a nézettel, hogy a vírus egy szűk érdekcsoport kitalációja. **Noha a konspirációs nézetekkel való egyetértés általános szintje nem volt magas, és a háttérváltozók – például a tudománnyal szembeni bizalmatlanság és a demokráciával való elégedetlenség – viszonylag csekély hatásmagysággal függtek össze az egyetértéssel, az összeesküvés-elméletek elfogadása és az oltakozási hajlandóság közötti kapcsolat ennél jóval erősebbnek bizonyult.**

A 3.3.2. pontban bemutatott vizsgálat azt vizsgálta, hogy a Covid-dal kapcsolatos, tesztel igazolt, legalább közepes mértékű súlyos negatív tapasztalat – legyen az saját tapasztalat, vagy mások, különösen közeli személyek tapasztalatának közvetett megélése – összefüggésben áll-e a konspirációs nézetekkel, az oltakozási viselkedéssel, illetve a konspirációs nézetek és az oltakozási viselkedés közötti kapcsolattal. **A tapasztalat a konspirációs nézetekkel való egyetértéssel negatív összefüggést mutatott. A saját tapasztalat az oltakozási viselkedéssel negatívan, míg a közvetett tapasztalat pozitívan függött össze. A tapasztalat továbbá mérsékelte a konspirációs nézetekkel való egyetértés és az oltás elutasítása közötti kapcsolatot.**

Tézis_Krekó_P_6: A KÖZVETLEN TAPASZTALAT CSÖKKENTETTE -MODERÁLTA AZ ÖSSZEESKÜVÉS-ELMÉLETEK ÉS OLTAKOZÓ VISELKEDÉS KÖZTI KAPCSOLatot.

A vizsgálat eredményeinek kommunikációjával kapcsolatban ugyanakkor észrevételezem, hogy a dolgozat nem tér ki arra: az oksági kapcsolatok nemcsak a vizsgálat keresztmetszeti jellege miatt nem állapíthatók meg, hanem azért sem, mert az adatgyűjtés 2020 áprilisa és 2022 júniusa között zajlott, és az elemzésből – legalábbis a dolgozat alapján – nem derül ki, hogy az oltás felvétele vagy a Covid-tapasztalat történt-e előbb.

A 3.4. fejezet a Covid-dal és az orosz–ukrán háborúval kapcsolatos téves nézetekkel való egyetértés kapcsolatát elemzi, azt vizsgálva, hogy az összefüggés hátterében olyan mélyebb („vertikális”) tényezők, mint az általános konspirációs mentalitás állnak-e, vagy inkább a kétféle nézet felszínesebb („horizontális”) kapcsolódásáról van szó. Az eredmények szerint **a Covid-konspirációs nézetekkel való egyetértés teljes mértékben közvetíti a konspirációs**

mentalitás és a háborús konspirációs nézetekkel való egyetértés közötti kapcsolatot, ami összhangban áll Sutton és Douglas (2022) „gateway”-elméletével. Szívesen olvastam volna azonban többet e közvetítés lehetséges mechanizmusáról: milyen értelemben teheti a Covidra vonatkozó téves hiedelem fogékonyabbá az egyént a háborúval kapcsolatos téves hiedelmekre? Vajon valóban a Covid tölti be a „kapu” szerepét, vagy inkább arról lehet szó, hogy a Covid olyan, élet és halál kérdését érintő, széles körű társadalmi tapasztalat volt, amely a vele kapcsolatos konspirációs narratívák révén sokak számára begyakoroltatta a konspirációs gondolkodás logikáját?

Ugyancsak ebben a szakaszban kerül elő Van Prooijen és mtsai (2023) alapján az a megállapítás, hogy a különböző konspirációs nézetekkel való egyetértés erősségét inkább az elutasítók körében tapasztalt elutasítások összefüggése, mint az igenlők körében tapasztalt egyetértés mozgatja. A dolgozat szövegesen, az értékek feltüntetése nélkül arra utal, hogy a bemutatott vizsgálatban is hasonló mintázat volt megfigyelhető. Ennek fényében azonban kérdéses számomra, hogyan értelmezhető az a következtetés, hogy a konspirációs mentalitás és a háborús téves nézetekkel való egyetértés közötti kapcsolatot a Covidra vonatkozó téves nézetekkel való egyetértés közvetíti.

Tézis_Krekó_P_4: A KÜLÖNFÉLE TÉVES ÉS BIZONYTALAN EPISZTEMOLÓGIAI STÁTUSZÚ HIEDELMEK – KONSPIRÁCIÓK, ÁLTUDOMÁNYOK, ÁLHÍREK – STRUKTURÁLISAN ÉS TARTALMILAG IS EGYMÁSBA JÁTSZANAK, ÉS EGYMÁST ERŐSÍTIK.

A negyedik fejezetben egy olyan vizsgálattal ismerkedhetünk meg, amely arra hívja fel a figyelmet, hogy **a politikai álhírek elfogadása és az álhírek forrásának megbízhatóságáról alkotott ítélet szorosan összefügg az identitásalapú motivációval**. Az ellenzékiek megbízhatóbbnak ítélték a forrást, amikor az Orbán Viktorra nézve terhelő álhírt közölt, és nagyobb valószínűséggel tartották igaznak az ilyen hírt, mint a kormánypártiak. Ezzel szemben a kormánypártiak bíztak inkább a forrásban, amikor az Orbán Viktorra nézve hízeltő álhírt közölt, és nagyobb valószínűséggel fogadták el igaznak az ilyen hírt, mint az ellenzékiek. Némileg előkészítetlennek tartottam ugyanakkor azt, hogy e vizsgálatban a forráskredibilitáson túl a gazdasági helyzet megítélése (economic sentiment) is a pártosság és a hírelfogadás közötti kapcsolat mediáló tényezőjeként jelenik meg. A mediáció statisztikailag szignifikáns volt, de kérdéses számomra, hogyan értelmezhető ez a kapcsolat tartalmilag: mit jelent például az, hogy egy ellenzéki a gazdasági helyzet értékelésén keresztül ad hitelt annak a hírnek, hogy Orbán Viktor pszichiátriai kezelésre vonult? Ugyancsak e negyedik fejezetben láthatjuk, hogy **az analitikus gondolkodás képessége segíti a valós és a hamis információk megkülönböztetését, mégpedig pártosságtól függetlenül**. A vizsgálatban alkalmazott mérés alapján azonban az analitikus gondolkodás képessége az ellenzékieknél hatékonyabban segítette e megkülönböztetést, mint a kormánypártiaknál.

Tézis_Krekó_P_3: AZ ÁLHÍREKBEN VALÓ HIT IS MOTIVÁLT, ÉS KOGNITÍV ÉS ÉRZELMI TÉNYEZŐK IS MEGJELENNEK BENNÜK.

Az ötödik fejezetben a tényrelativizmus áll a középpontban. A szerző meggyőzően mutatja be, hogy **a tényrelativista nézetekkel való egyetértés együtt jár a konspirációs elméletek és a hamis hírek elfogadásával**. Reprezentatív kutatás eredményeit közli, elsősorban leíró szinten, és a magyar adatokat bolgár, cseh és szlovák adatokkal veti össze. Összességében magas szintű tényrelativizmusról számol be, különösen a magyar mintában.

Felmerül azonban a kérdés: ha – ahogyan maga a szerző írja – a sajtóban egyre nagyobb arányban jelennek meg véleménypozíciókat megszólaltató írások, és a dezinformációs politikai stratégiák egyik lényegi eleme éppen az elbizonytalanítás, akkor vajon nem lehet-e reális az a válaszadói álláspont, amely egyetért azzal az állítással, hogy „Sok dolog, ami ténynek van beállítva a sajtóban, valójában nem is tény, hanem vélemény”? Valószínűnek tartom, hogy a megismerési igény, illetve a politikai tájékozottság és jártasság moderálhatja a tényrelativizmus és a hamis hírekre való fogékonyság kapcsolatát. Különösen azért merül fel ez a lehetőség, mert a tényrelativizmust mérő állítások megítélésem szerint legalább annyira mérik azt, hogy a válaszadó mennyire tartja a sajtót tényrelativistának (4. és 5. állítás), mint azt, hogy maga a válaszadó mennyire tényrelativista (1., 2. és 3. állítás).

TÉZIS_KREKÓ_P_5: AZ AKÁR TÖRZSIES JELLEGŰ KONFLIKTUSSÁ FAJULÓ POLITIKAI POLARIZÁCIÓ, A DEZINFORMÁCIÓ INTÉZMÉNYES KÖRNYEZETE ÉS BEÁGYAZOTTSÁGA VISZONYOK (PL. MÉDIAKONCENTRÁCIÓ, A DEZINFORMÁCIÓ ÁLLAMI SZEREPLŐK ÉS MEDIA ÁLTALI TÁMOGATOTTSÁGA) ERŐSEN BEFOLYÁSOLJÁK A TÉVES HIEDELMEK TERJEDÉSÉT ÉS TÁRSADALMI ELFOGADOTTSÁGÁT.

TÉZIS_KREKÓ_P_7: AZ INFORMÁCIÓS KÖRNYEZETBEN TAPASZTALHATÓ BIZONYTALANSÁG ÉS MEGBÍZHATATLANSÁG HOSSZÚ TÁVON EGYFAJTA ÁLTALÁNOS „TÉNYRELATIVIZMUSHOZ” VEZET, AMELY ALÁÁSSA A TUDOMÁNYOS ÉS INTÉZMÉNYI TEKINTÉLYEKBE VETETT HITET, ÉS MEGÁGYAZ A POLITIKAI, ILLETVE ÁLTUDOMÁNYOS TÉVHITEKNEK ÉS ÖSSZEESKÜVÉS-ELMÉLETEKNEK

A hatodik fejezet témája a védekezés. A szerző körültekintően számba veszi azokat az érveket is, amelyek a védekezés ellen szólhatnak – episztemológiai, empátia-alapú és demokratikus megfontolásokat –, álláspontja azonban egyértelműen a népszerű, káros és logikátlan elméletekkel szembeni fellépés szükségessége mellett foglal állást. Tárgyalja a védekezés nehézségeit, és taxonómiába rendezi a védekező stratégiákat aszerint, hogy azok megelőzésre vagy kezelésre irányulnak-e, illetve a kommunikáció küldőjét vagy befogadóját célozzák-e.

Az összeesküvéselméletekkel szembeni fellépésben a különböző stratégiák mindegyikének jelentőséget tulajdonít, és állításait empirikus vizsgálatok eredményeire alapozza. Nemcsak az úgynevezett mély, „vertikális” stratégiáktól – például a bizonytalanság és a szorongás csökkentését, illetve a kontrollélmény erősítését célzó beavatkozásoktól –, hanem a „horizontális” stratégiáktól is eredményt vár: egy összeesküvés-elmélet cáfolata révén például más összeesküvés-elméletek elfogadásának megingását is lehetségesnek tartja.

E hatodik fejezetben néhány publikált kutatását módszertanával és eredményeivel részletesebben is bemutatja. **A meggyőző kommunikáció révén alkalmazott cáfolatok közül a racionális ellenérvek és az összeesküvés-elméletek híveinek nevetségessé tétele bizonyult hatásosnak, míg a perspektívaváltáson alapuló meggyőzés nem.** A meggyőző érveket kommunikáló személy észlelt meggyőző erejének a meggyőzés sikerében betöltött szerepét azonban nem indokolt hangsúlyozni, tekintettel arra, hogy a meggyőzőerőt a vizsgálatban nem manipulálták, így legfeljebb a véleményváltozás és az észlelt meggyőzőerő együttjárásáról beszélhetünk.

A proszociális antipopulista intervenció a küzdelem egy figyelemre méltó módja: az intervenció alanya lényegében önmeggyőzés révén befolyásolja saját gondolkodását, amikor a számára fontos, kiszolgáltatottabb családtagjai iránt érzett felelősségére építve fogalmaz meg üzeneteket a megtévesztések kockázatairól. Nem vagyok azonban biztos

abban, hogy ezt érdemes kifejezetten családi alapú proszociális technikaként elnevezni. Megítélésem szerint ugyanis nagyfokú hasonlóságot mutat az Aronson hipokráciaindukciós vizsgálataiban alkalmazott önmeggyőzési eljárással: amikor másoknak – különösen a nálunk tapasztalatlanabb, általunk fontosnak tartott személyeknek – valamely helyesnek tartott viselkedés mellett érvelünk, saját viselkedésünk és az általunk képviselt norma közötti esetleges ellentmondás kognitív disszonanciát kelthet, ami maga is viselkedésváltozáshoz vezethet. A jelen kontextusban ez a hírek valóságértékével kapcsolatos kritikai attitűd erősödését jelentheti. A proszociális intervenciók működését bemutató kutatások tárgyalásakor egyébként a dolgozat maga is említi a „saying is believing” technikát, Aronson nevének említése nélkül.

A proszociális intervenciókat vizsgáló kutatási blokkok közé azonban bekerül egy olyan kutatási beszámoló is (Study 2), amelynek fókuszja inkább a pártosság, valamint a kormánypárti és kormányellenes álhíreknek a valós hírektől való megkülönböztetésének pontossága. Az eredmények szerint az ellenzékiek mindkét típusú álhírt pontosabban azonosították (32. ábra). A vizsgálat leírásában ugyanakkor több helyen is intervencióra történik utalás, intervenciót azonban sem a dolgozatban, sem az eredeti tanulmányban nem sikerült azonosítanom (Orosz és mtsai, 2024). Ezért nem világos számomra, mi indokolja e vizsgálat elhelyezését az intervenciókra fókuszáló kutatási blokkban. Az intervenciókra fókuszáló hatodik fejezetben különösen figyelemre méltó **a serdülők vizsgálata, amely megmutatja, hogy az álhírfogékonyság elsősorban a kognitív kompetenciákkal függ össze**, ugyanakkor arra is rámutat, hogy **a kisebbségi csoportokra irányuló fokozott odafigyelés indokolt, mivel e csoportok tagjai az álhírfogékonyság szempontjából vulnérabilisabbnak bizonyultak**.

Tézis_Krekó_P_8: A KONSPIRÁCIÓS HIEDELMEK ÉS TÉVHITEK ELLENI STRATÉGIÁK RENDSZEREZHEŐK, ÉS A LEGIGÉRETESEBB ESZKÖZÖK A PREVENTÍV, INOKULÁCIÓS STRATÉGIÁK, AMELYEK AZ ÉRVELÉSI GYENGESÉGEK ELŐZETES BEMUTATÁSÁVAL FOKOZZÁK A REZILIENCIÁT, ILLETVE AZ ÖNMEGGYŐZÉSEN, A SZAKÉRTŐI SZEREPEBÉ HELEZESEN, ILLETVE A PROSZOCIÁLIS ÉRTÉKEK AKTIVÁLÁSÁN KERESZTÜL HATNAK AZ INFORMÁCIÓK BEFOGADÓIRA.

Az áltudomány terjedésével szembeni küzdelmet illetően figyelemre méltónak tartom azt az összegző fejezetben megfogalmazott szemléletet, amely a tudomány és a társadalom kapcsolatának olyan formáját keresi, amely egyszerre emberközeli és a tudományos megismerés szigorú követelményeit őrző. A szerző meggyőzően érvel amellett, hogy a tudományos megismerés mellett a világban számos megismerési és értelmezési módnak is helye van – így többek között a fikciónak, a művészeteknek, a vallásnak is –, miközben a tudomány sajátos érvényességi és módszertani határait meg kell őrizni. Különösen rokonszenvesnek találom azt az – itt saját interpretációmként megfogalmazott – gondolatot, hogy a tudomány e „felségterületére” a nem szakembereket nem pusztán látogatóként, hanem bizonyos értelemben lakosként is szívesen fogadjuk. A dolgozatot a szerző számos ígéretes jövőbeli kutatási irány felvázolásával zárja, egyúttal jelezve, hogy ez a kutatói program az akadémiai doktori dolgozat benyújtásával korántsem tekinthető lezártnak.

Bírálatomban szándékaim szerint méltánylóan szóltam a dolgozat témájáról, annak kifejtéséről, tudományos értékéről, gondolatgazdagságáról, társadalmi relevanciájáról és a szerző tudományos elkötelezettségéről. E szempontokban megfogalmazott elismerésem jóval meghaladja az apróbb formai és szerkesztési hibákkal kapcsolatos kritikai észrevételeimet, a tényyszerűség azonban ezek megemlítését is szükségessé teszi. Ilyenek az APA 7. kiírásaitól való eltérések, különösen a többszerzős művekre vonatkozó szövegekőzi hivatkozások esetében; az

ugyanazon szerző ugyanazon évben megjelent több közleményének a és b jelöléssel való megkülönböztetésének elmulasztása; továbbá a szedésben előforduló pontatlanságok a szóközök, térközök és sorközök tekintetében, valamint a dolgozatra helyenként nem értekezésként, hanem cikként való hivatkozás.

Összességében Krekó Péter akadémiai doktori disszertációját igen magas színvonalú tudományos értekezésnek tartom és számára az MTA doktora cím odaítélését sikeres védés esetén támogatom. Nyilatkozom arról, hogy a doktori művet nyilvános vitára alkalmasnak tartom. Az alapjául szolgáló adatokat hitelesnek tartom, téziseit alátámasztottnak, és a tudományhoz új eredményekkel hozzájárulónak.

2026. Debrecen, augusztus 14.

Molnárné Kovács Judit, MTA doktora
Debreceni Egyetem, Pszichológiai Intézet